

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Brand new translation, same old story? The perpetuation of female and racial stereotypes in (re)translation

Zeven, K.L.

Citation

Zeven, K. L. (2026, January 14). *Brand new translation, same old story?: The perpetuation of female and racial stereotypes in (re)translation*.

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from:

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

Is een nieuwe vertaling altijd een ‘betere’ vertaling? Dit proefschrift betoogt dat een zogeheten ‘hervertaling’ in ieder geval niet noodzakelijkerwijs een vertaling is die meer oog heeft voor het tegengaan van vooroordelen. Dit proefschrift onderzoekt wat de effecten zijn van bewuste en onbewuste vertaalkeuzes op vrouwelijke en raciale stereotyperingen in verschillende vertalingen van eenzelfde tekst. Daarnaast beoogt dit proefschrift vast te stellen of vertalingen mogelijkwerwijs de perceptie van lezers beïnvloeden, waardoor stereotyperingen in stand gehouden of in de hand gewerkt worden. Daartoe zijn de eerste en latere Nederlandse vertalingen van twee Amerikaanse klassiekers onder de loep gelegd: *The Great Gatsby* van F. Scott Fitzgerald en *The Fire Next Time* van James Baldwin, twee veelgelezen en veelgeprezen twintigste-eeuwse werken uit de VS die in het Nederlands vertaald én hervertaald zijn.

Het gebeurt niet vaak dat een uitgever zó overtuigd is van het belang of het literaire kaliber van een reeds vertaalde tekst dat men besluit een vertaler de opdracht te geven tot het maken van een nieuwe vertaling. Zeker waar het een relatief kleine lezersmarkt betreft zoals het Nederlands taalgebied is het vooral de relevantie voor hedendaagse lezers en de stilistische kwaliteit die een dergelijke investering geacht wordt te rechtvaardigen. Bijna zonder uitzondering gaat het bij dergelijke ‘hervertalingen’ dan ook om een origineel dat als een klassieker wordt beschouwd. Dat geldt ook voor de teksten die in dit proefschrift besproken worden: *The Great Gatsby* van F. Scott Fitzgerald uit 1925 (met Nederlandse vertalingen uit 1948 en 1985) en *The Fire Next Time* van James Baldwin uit 1963 (met Nederlandse vertalingen uit 1963 en 2018).

Het fenomeen ‘hervertaling’ is sinds een aantal decennia een dankbaar onderwerp voor vertaalwetenschappelijk onderzoek gebleken. De aanleiding daartoe is – althans gedeeltelijk – nogal prozaïsch: hervertalingen (d.w.z. meerdere vertalingen in dezelfde taal van eenzelfde tekst) lenen zich uitstekend voor vergelijkend onderzoek, met name onderzoek naar subjectieve keuzes van vertalers, die onder de veelomvattende noemer ‘voice’ worden besproken in de vertaalwetenschap. Naast het verkrijgen van nieuwe inzichten met betrekking tot tekstuele en contextuele aspecten van de vertalingen zelf, is er bij dit onderzoeksgebied sprake van wetenschappelijke kruisbestuiving: het bestuderen van meerdere vertalingen levert niet alleen een beter begrip op van de verschillende

aspecten van het verschijnsel ‘hervertaling’, het onderzoek naar ‘hervertaling’ als fenomeen genereert weer nieuwe inzichten in allerlei facetten van vertaling (zowel in de zin van ‘vertaling’ als een product als ‘vertaling’ als proces).

Tot op heden richtte het onderzoek naar hervertalingen zich veelal op de redenen voor het laten maken van nieuwe vertalingen, waarbij het begrip ‘*aging*’ werd gemunt. Deze term verwijst naar de ogenschijnlijk paradoxale gedachte dat vertalingen verouderen terwijl een origineel hetzelfde blijft. Redenen die in de loop der tijd zijn aangedragen met betrekking tot dit terugkerende onderwerp van debat zijn onder andere het idee dat de eerdere vertaling al vanaf het begin op enigerlei wijze tekortschoot, taalgebruik dat door hedendaagse lezers als ouderwets wordt ervaren, een nieuwe interpretatie van het origineel, en veranderingen in de maatschappelijke en/of ideologische context. De afgelopen twee decennia is er binnen de vertaalwetenschap in het algemeen, maar zeker ook op het gebied van onderzoek omtrent hervertalingen, meer aandacht gekomen voor andere aspecten, zoals de verschillende spelers die een rol vervullen bij het tot stand komen van (her)vertalingen, paratextuele elementen, en receptieonderzoek.

Dit proefschrift sluit gedeeltelijk aan bij deze recente ontwikkelingen. In tegenstelling tot eerder onderzoek richt dit proefschrift zich echter niet zozeer op de mogelijke redenen voor de uitgave van hervertalingen, of op nieuwe interpretaties van oorspronkelijke teksten en veranderde verwachtingen van lezers als gevolg van veranderde culturele en maatschappelijke normen. In plaats daarvan concentreert het zich op de mogelijke effecten van individuele vertaalkeuzes – in het bijzonder met betrekking tot vrouwelijke en raciale stereotyperingen. Het onderzoekt de rol die vertalers mogelijkwerijs – en vermoedelijk onbewust – spelen bij het voortbestaan van negatieve stereotypen, en de invloed die dergelijke negatieve stereotypen mogelijkwerijs hebben op de perceptie van Nederlandstalige lezers. Bij de studies in dit proefschrift staat vooral het idee van onbewuste vertaalkeuzes c.q. de onbedoelde impact van de vertaalkeuzes centraal.

De nadruk die elk van de vier studies legt op de effecten van subjectieve vertaalkeuzes betekent niet dat er geen aandacht is besteed aan de paratextuele en contextuele elementen van zowel de originele teksten als de vertalingen die van belang zijn voor een juiste inbedding van de analyses. Tot zover mogelijk binnen het bestek van de vier studies die in dit proefschrift gebundeld zijn, komen deze dimensies aan bod: de achtergrond en status van de originele teksten en van de vertalingen, relevante informatie over de vertalers, en de maatschappelijke context waarin

de originelen en respectievelijke vertalingen werden gepubliceerd. Wat betreft de context van de publicaties spelen maatschappelijke veranderingen uiteraard een rol. Om die reden is hoofdstuk 4 gedeeltelijk gewijd aan de maatschappelijke discussie over racisme in Nederland. Daarnaast is een van de onderzoeksvragen (vraag 4) gerelateerd aan de neiging van vertalers om te kiezen voor vertaalstrategieën die erop gericht zijn de vertaling zo toegankelijk mogelijk te maken voor de lezer. Een dergelijke vertaalbenadering (die niet alleen hervertalingen betreft) wordt door sommige vertaalwetenschappers wel bestempeld als ‘*risk-management*’. Deze term verwijst naar de poging van vertalers (en anderen die bij de publicatie van een vertaling betrokken zijn, zoals redacteuren en uitgevers) om het risico te vermijden dan wel te verkleinen dat de vertaling de beoogde communicatieve functie niet zal vervullen, bijvoorbeeld vanwege de mogelijkheid dat lezers de tekst onvoldoende zullen begrijpen of waarderen. Voor lezers onbekende culturele begrippen of uitdrukkingen, gebruik van taboewoorden of andere aspecten die als ongewoon of ongepast beschouwd kunnen worden, dan wel het anderszins niet voldoen aan conventies van de doelcultuur en/of doeltaal zijn slechts enkele obstakels die in een tekst kunnen voorkomen. Om tegemoet te komen aan hetgeen de lezer van een vertaling verondersteld wordt nodig te hebben om een werk inhoudelijk te begrijpen of de literaire waarde ervan te appreciëren, passen vertalers strategieën toe zoals het omschrijven van historische of culturele begrippen, het expliciteren van impliciete informatie, of het weglaten of juist toevoegen van woorden of uitdrukkingen. De algemene premisse is dat hoe meer tijd tussen de publicatie van het origineel en de (her)vertaling is verstreken, des te meer van dit soort risico-vermijdende vertaalstrategieën een vertaler zal gebruiken. De hypothese is dat de Nederlandse vertaler van de meest recente vertaling van *The Fire Next Time* een zekere mate van ‘risico-management’ toepast.

De redenen voor de selectie van het beroemde essay-tweeluik van Baldwin en van de bekendste (en meermaals verfilmde) roman van Scott Fitzgerald zijn meerledig. Ten eerste worden deze teksten zowel in de broncultuur (de VS) als de doelcultuur (met name Nederland en Vlaanderen) als klassiekers beschouwd en frequent c.q. regelmatig gelezen. Daarnaast geldt voor beide werken dat de tijd tussen de publicatie van de eerste Nederlandse vertaling en de Nederlandse hervertaling naar alle waarschijnlijkheid sociaal-maatschappelijke verschillen met zich meebrengt die van invloed zijn op de vertalers. De belangrijkste reden voor de keuze van F. Scott Fitzgerald’s *The Great Gatsby* en James Baldwin’s *The Fire*

Next Time voor de vier case studies is echter dat er in deze teksten een groot aantal woorden en uitdrukkingen voorkomen die naar sekse respectievelijk kleur verwijzen, welke bovendien regelmatig betrekking hebben op negatieve vrouwelijke respectievelijk raciale stereotypen. Een saillant gegeven is dat beide vertalingen van *The Great Gatsby* zijn gemaakt door vrouwen, terwijl zowel de eerste als de tweede vertaling van *The Fire Next Time* van de hand is van witte vertalers. *The Fire Next Time* bleek bij uitstek geschikt voor het analyseren van vertaalkeuzes met onopzettelijke gevolgen met betrekking tot stereotyperingen aangezien de twee essays vooral onbewust racisme aan de kaak stellen en ‘witte onschuld’ hekelen. (Baldwin kapittelt immers goedbedoelende witte mensen over hun ontkenning van het bestaan van impliciet racisme en vanwege het loochenen en verwerpen van het idee dat zij een aandeel hebben aan een racistische samenleving).

De studies in dit proefschrift beogen de volgende onderzoeksvragen te beantwoorden:

1. Wat zijn de mogelijke effecten van vertaalkeuzes op de wijze waarop vrouwen en zwarte mensen worden geportretteerd in fictie respectievelijk non-fictie?
2. Wat zijn de daadwerkelijke effecten van vertaalkeuzes op de perceptie van lezers met betrekking tot vrouwelijke personages in fictie en zwarte mensen in non-fictie?
3. In hoeverre spelen vertalers mogelijkwerwijs een rol bij het in stand houden of in de hand werken van vrouwelijke stereotyperingen en raciale stereotyperingen in de maatschappij?
4. Wat zijn de effecten van zogeheten ‘risico-mijdende’ vertaalstrategieën die als doel hebben vertalingen toegankelijk en begrijpelijk te maken voor hedendaagse lezers op de impact die vertaalkeuzes kunnen hebben op lezers?

Drie van de vier studies in dit proefschrift (hoofdstuk 2, 4 en 5) hebben *close reading* als methodologie, waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen de originele Amerikaanse tekst, de eerste vertaling en de hervertaling. Het doel van deze exercitie is om te onderzoeken wat het effect is van vertaalkeuzes op de wijze waarop vrouwen en Zwarte Amerikanen worden geportretteerd, en daarmee de eerste onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, alsmede de derde onderzoeksvraag ten dele te beantwoorden.

Deze studies gaan uit van de veronderstelling dat vertaalkeuzes die stereotyperingen in de hand werken meestal het resultaat zijn van verkeerde interpretaties of van een verkeerd begrip van woorden of zinsneden. De studie in hoofdstuk 5 betoogt dat in het geval van de recente hervertaling van *The Fire Next Time* dergelijke vertaalkeuzes het gevolg zijn van ‘risico-mijdende’ vertaalstrategieën, welke nu juist bedoeld zijn om ‘recht te doen aan de auteur in de taal van het Nederlands van nu’, zoals de uitgever in het colofon vermeldt. De studie in hoofdstuk 5 neemt dergelijke vertaalstrategieën als uitgangspunt, teneinde de vierde onderzoeksvraag te beantwoorden.

Uit de *close reading* studies kwam naar voren dat (onbewuste) vertaalkeuzes inderdaad van invloed zijn op de wijze waarop het vrouwelijke hoofdpersoonage in *The Great Gatsby* en Zwarte Amerikanen in *The Fire Next Time* worden geportretteerd – hoe klein en ogenschijnlijk onbelangrijk de tekstuele verschillen tussen de respectievelijke originelen en hun Nederlandse vertalingen ook zijn. In beide vertalingen van *The Great Gatsby*, maar in de oudere vertaling in het bijzonder, kwam de vrouwelijke hoofdpersoon negatiever uit de verf dan in het origineel. Dit gold met name stereotyperingen van vrouwen als manipulatief en hulpeloos. Ook in beide vertalingen van *The Fire Next Time* bleek sprake te zijn van negatieve stereotyperingen, waarbij dient te worden opgemerkt dat deze negatieve raciale stereotyperingen niet voorkomen in het origineel, dat immers racisme en onbewuste bias aan de kaak stelt. Een aanvullende conclusie was dat de onbewuste vertaalkeuzes in de hervertaling een illustratie lijken te zijn van onbewuste raciale bias, hetgeen ironisch is gezien de goede intenties van de vertaler en het doel van de hervertaling. Uiteraard betekent het zeer kleine aantal case studies, die bovendien betrekking hebben op slechts twee originele teksten en hun twee (her)vertalingen en één enkel talenpaar, dat de conclusies in dit proefschrift niet noodzakelijkerwijs representatief zullen zijn voor vertalingen in het algemeen.

Naast de drie studies waarin tekstuele vergelijkingen centraal staan, betrof een van de studies (hoofdstuk 3) een lezersonderzoek. Het doel van deze receptiestudie was om te onderzoeken of de stelling dat de vertalingen van *The Great Gatsby* negatieve stereotyperingen van vrouwen in stand houden of zelfs versterken, bevestigd zou worden door ‘gewone’ ofwel ‘niet-professionele’ lezers (dat wil zeggen lezers die geen teksten lezen uit hoofde van hun beroep zoals literair critici, vertalers of vertaalwetenschappers). Het lezersonderzoek maakte gebruik van een online vragenlijst waarbij twee groepen respondenten een klein

aantal regels uit de Nederlandse vertalingen kreeg voorgelegd. De ene groep kreeg een aantal in de voorafgaande *close reading* studie geanalyseerde zinnen te lezen die afkomstig waren uit de eerste, in 1948 gepubliceerde vertaling, de andere groep las dezelfde zinnen, maar dan uit de hervertaling, daterend van 1985. De respondenten werd niet verteld dat het om een vertaling ging. Er werd hun slechts gevraagd het karakter en gedrag van het vrouwelijke hoofdpersonage uit een roman te beoordelen, door eerst met vijf steekwoorden het personage te beschrijven en vervolgens een twaalfstal eigenschappen te evalueren door middel van scores op een vijfpuntsschaal. Op basis van deze data werd een statische analyse uitgevoerd.

De analyse van de antwoorden uit het lezersonderzoek bevestigde de bevindingen van de eerste *close reading*-studie. Lezers van de vertaling uit 1948 bleken inderdaad over het algemeen een negatiever beeld van het vrouwelijke personage te hebben dan lezers van de hervertaling uit 1985. Hierbij dient de kanttekening gemaakt te worden dat slechts één van de uitkomsten ook statistisch significant was. Met dit lezersonderzoek is evenwel een eerste aanzet gegeven voor het beantwoorden van de derde onderzoeksvraag. Een lezersonderzoek naar *The Fire Next Time* bevindt zich nog in de fase van een pilotstudie. Ook waar het deze studie betreft, geldt dat er nog veel meer lezersonderzoek gedaan zou moeten worden voordat algemene conclusies kunnen worden getrokken.

Dit proefschrift beoogt impliciet seksisme en racisme in (her)vertalingen van literaire klassiekers te belichten, en te laten zien dat de vertaalkeuzes die het gevolg zijn van onbewuste vooroordelen van vertalers op hun beurt kunnen leiden tot de instandhouding van vooroordelen over vrouwen en zwarte mensen onder de lezers van de (her)vertalingen. Het hoopt daarmee (toekomstige) vertalers – vaak opgeleid door vertaalwetenschappers – bewust te maken van het belang om hun eigen onbewuste vooroordelen te onderkennen en om de invloed die zij hebben op de perceptie van lezers niet te onderschatten.